

Επιστημονικό Άρθρο

Γερμανική Υψηλή Στρατηγική 1939-1942: Από Τοπικό σε Παγκόσμιο Πόλεμο*

Ιωάννης-Διονύσιος Σαλαβράκος
Επίκουρος Καθηγητής, Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων

Σκοπός της παρουσίασης είναι να αναλυθεί η μετατροπή του πολέμου του 1939-1942 σε παγκόσμια σύρραξη. Τα κοινωνικά φαινόμενα μπορούν να αναλυθούν με δύο τρόπους. Ο πρώτος είναι η επιφανειακή ανάλυση της στιγμής, όπου ο πόλεμος ή η οικονομική ανάπτυξη αποδίδονται σε αποφάσεις συγκεκριμένων ηγετών. Ένας ηγέτης, σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο, μπορεί να οδηγήσει μια χώρα σε θρίαμβο ή καταστροφή. Αυτή η προσέγγιση φωτίζει το “εδώ και τώρα” και συνήθως είναι αποδεκτή από την κοινωνία. Ο δεύτερος τρόπος σκέψης εστιάζει σε μακροχρόνιες τάσεις και αλλαγές. Σύμφωνα με αυτόν, τα ιστορικά γεγονότα είναι αποτέλεσμα διαδικασιών που αναπτύσσονται με τον χρόνο: δημογραφικών, οικονομικών, στρατιωτικών, τεχνολογικών, γεωπολιτικών και πολιτισμικών παραγόντων. Ο ηγέτης βρίσκει αυτούς τους παράγοντες διαμορφωμένους και ελάχιστα μπορεί να τους αλλάξει βραχυπρόθεσμα. Η αύξηση του πληθυσμού, του ΑΕΠ ή της στρατιωτικής ισχύος απαιτεί δεκαετίες. Αντίθετα, η τεχνολογία εξελίσσεται ταχύτερα και μπορεί να επηρεάσει ουσιαστικά την οικονομία και τον στρατιωτικό σχεδιασμό. Ο ηγέτης, λοιπόν, δεν είναι απόλυτος δημιουργός της ιστορίας, αλλά διαχειριστής ενός πλαισίου που συχνά τον περιορίζει. Μπορεί να κερδίσει χρόνο με συμμαχίες ή συμφωνίες, αλλά η διατήρηση της ισχύος είναι δύσκολη, καθώς η ιστορία δείχνει ότι ο σημερινός νικητής μπορεί να γίνει ο αυριανός ηττημένος.

Λέξεις κλειδιά: Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Πολιτικό και Διπλωματικό Υπόβαθρο (1939–1941), Σχέδιο Μπαρμπαρόσσα, Στρατηγική του Αξονα, Μετατροπή Τοπικού Πολέμου σε Παγκόσμιο

Εισαγωγή

Η παρούσα μελέτη εξετάζει τη γερμανική υψηλή στρατηγική κατά την περίοδο 1939–1942, εστιάζοντας στη διαδικασία με την οποία ένας φαινομενικά τοπικός πόλεμος εξελίχθηκε σε παγκόσμια σύρραξη. Η ανάλυση κινείται σε δύο παράλληλους άξονες: από τη μία, τονίζεται η σημασία της ιστορικής στιγμής και των αποφάσεων συγκεκριμένων ηγετών· από την άλλη, αναδεικνύεται ο ρόλος των μακροχρόνιων τάσεων και δομών, όπως οι δημογραφικές, οικονομικές, στρατιωτικές και τεχνολογικές εξελίξεις.

*Το άρθρο εκφράζει προσωπικές απόψεις, δεν εκφράζει τις απόψεις της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων.

Η Γερμανία, υπό την ηγεσία του Αδόλφου Χίτλερ, κατάφερε να επιβληθεί γρήγορα σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες μέσω της στρατηγικής του κεραυνοβόλου πολέμου (blitzkrieg), αλλά οι τακτικές νίκες δεν εξασφάλιζαν στρατηγική υπεροχή. Η πολεμική και διπλωματική συγκυρία, με την εμπλοκή της Ιαπωνίας, της ΕΣΣΔ και των Ηνωμένων Πολιτειών, δημιούργησε ένα παγκόσμιο πλαίσιο που καθιστούσε αναπόφευκτη τη μετατροπή του πολέμου σε παγκόσμια σύγκρουση.

Η μελέτη αυτή διερευνά επίσης τις στρατηγικές επιλογές της Γερμανίας, τις συμμαχίες και τους πολεμικούς σχεδιασμούς που οδήγησαν στην επίθεση κατά της ΕΣΣΔ και στη διεύρυνση της σύγκρουσης στον Ειρηνικό μέσω της Ιαπωνίας. Παράλληλα, αναδεικνύεται η αντίδραση των συμμάχων, η στρατιωτική και βιομηχανική αντοχή της ΕΣΣΔ και η σημασία της αμερικανικής εμπλοκής μέσω του Δανεισμού-Μίσθωσης (Lend-Lease)¹ και της στρατηγικής πίεσης στην Ιαπωνία.

Σκοπός της εργασίας είναι να κατανοηθεί πώς η συνδυασμένη δράση στρατηγικής, διπλωματίας και μακροπρόθεσμων δομών διαμόρφωσε την πορεία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, μετατρέποντας έναν περιορισμένο ευρωπαϊκό πόλεμο σε παγκόσμια σύρραξη με καθοριστικές συνέπειες για την πορεία της ιστορίας.

Η παρούσα εργασία είναι οργανωμένη σε τέσσερα βασικά μέρη. Αρχικά, εξετάζεται το πολιτικό και διπλωματικό υπόβαθρο της περιόδου 1939–1941, αναλύοντας τις κινήσεις των μεγάλων δυνάμεων και τις στρατηγικές αποφάσεις που οδήγησαν στην κλιμάκωση του πολέμου σε παγκόσμια σύγκρουση. Στη συνέχεια, διερευνάται το στρατιωτικό υπόβαθρο, με έμφαση στη στρατηγική του κεραυνοβόλου πολέμου, τις εκστρατείες της Γερμανίας και της Ιαπωνίας, καθώς και την αντίσταση της ΕΣΣΔ. Τέλος, παρουσιάζεται η στρατιωτική πίεση που ασκήθηκε στη Βρετανία και, δευτερευόντως, στις ΗΠΑ και Σοβιετική Ένωση, αναδεικνύοντας πώς οι νίκες του Άξονα μετατρέπονταν σε έναν πόλεμο φθοράς απέναντι σε έναν συνασπισμό με τεράστια δημογραφική, οικονομική και βιομηχανική υπεροχή. Με αυτή τη διάρθρωση, η εργασία επιδιώκει να δώσει μια ολοκληρωμένη εικόνα της μετατροπής του τοπικού πολέμου σε παγκόσμια σύρραξη.

Πολιτικό και Διπλωματικό Υπόβαθρο

Η έκρηξη του πολέμου στην Ευρώπη τον Σεπτέμβριο του 1939 οδήγησε σε αρχικές εκτιμήσεις ότι θα επρόκειτο για μια σύρραξη περιορισμένου γεωγραφικού χαρακτήρα. Ωστόσο, στο παρασκήνιο, η σύγκρουση ανάμεσα στη Γερμανία και την Ιαπωνία από τη μία πλευρά και τις ΗΠΑ και την ΕΣΣΔ (από την άλλη θεωρούνταν νομοτελειακά αναμενόμενη. Οι ΗΠΑ είχαν υιοθετήσει πολιτική ανάσχεσης της ιαπωνικής επέκτασης στον Ειρηνικό (Pacific) και την Ασία (Asia). Η υπογραφή του Συμφώνου του Άξονα (Axis Pact) ενίσχυε τη θέση της Ιαπωνίας, αφού πλέον το Τόκιο συμμαχούσε με ισχυρές ευρωπαϊκές χώρες. Έτσι, από τον Σεπτέμβριο του 1940 και έπειτα, οι ΗΠΑ ακολουθούσαν προσεκτικά αλλά πλέον δημόσια μια αντιγερμανική πολιτική.

Οι ΗΠΑ προχώρησαν σε σημαντικές διπλωματικές κινήσεις, οι οποίες ουσιαστικά κατήργησαν την ουδέτερη, παθητική στάση τους και τις έφεραν στο

¹Ο Παπανίκος (2026) εξετάζει και τον οικονομικό ρόλο των ΗΠΑ, συμπεριλαμβανομένου του χρηματοδοτικού μηχανισμού Δανεισμού-Μίσθωσης (Lend-Lease).

πλευρό της Βρετανίας και αργότερα της ΕΣΣΔ. Μετά την πτώση της Γαλλίας, η Ουάσιγκτον υποσχέθηκε βοήθεια προς τους «αντιπάλους της βίας», δηλαδή τη Βρετανία.

Πέρα από τις στρατιωτικές εξελίξεις, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίαζαν και οι πολιτικές. Η Γερμανία, η Ιταλία και η Ιαπωνία υπέγραψαν στις 27 Σεπτεμβρίου 1940 στο Βερολίνο το Τριμερές Σύμφωνο του Άξονα (Tripartite Pact). Ένα μήνα αργότερα, στις 28 Οκτωβρίου 1940, η Ιταλία επιτέθηκε στην Ελλάδα. Αν και η κίνηση αυτή έγινε χωρίς τη συγκατάθεση ή τη γνώση του Χίτλερ, ο Άξονας εξακολουθούσε να προχωρά σε επεκτατικές ενέργειες σε μια στρατηγικά κρίσιμη περιοχή, την ανατολική Μεσόγειο. Τον Νοέμβριο του 1940 στο Σύμφωνο προστέθηκαν η Ουγγαρία, η Ρουμανία και η Σλοβακία.

Οι κινήσεις αυτές δεν μπορούσαν να αφήσουν αδιάφορες ούτε την ΕΣΣΔ ούτε τις ΗΠΑ. Η Σοβιετική Ένωση είχε απορρίψει την ένταξή της στο Τριμερές Σύμφωνο (Tripartite Pact) και ξεκαθάρισε στη Γερμανία ότι δεν επρόκειτο να παραιτηθεί από τα συμφέροντά της στην Ανατολική Ευρώπη (επίσκεψη του Σοβιετικού Υπουργού Εξωτερικών στο Βερολίνο, 12 Νοεμβρίου 1940). Μετά την αποτυχία των γερμανοσοβιετικών επαφών, τόσο το Βερολίνο όσο και η Μόσχα κατέστρωσαν πολεμικά σχέδια η μία εναντίον της άλλης.

Στις 18 Δεκεμβρίου 1940 ο Χίτλερ ζήτησε από το επιτελείο του την εκπόνηση σχεδίου βάσει του οποίου η ΕΣΣΔ θα έπρεπε να συντριβεί στρατιωτικά σε διάστημα 6–9 εβδομάδων (Οδηγία Αρ. 21). Η αρχική ημερομηνία έναρξης ορίστηκε η 15η Μαΐου 1941, αλλά λόγω του πολέμου στα Βαλκάνια (μετατέθηκε για τις 22 Ιουνίου 1941, έναν χρόνο μετά τη νίκη επί της Γαλλίας. Ο σχεδιασμός προέβλεπε ολοκλήρωση της εκστρατείας πριν από την έλευση του ρωσικού. Έτσι, η δύναμη εισβολής δεν εφοδιάστηκε με χειμερινά ρούχα.

Η αρχική αντίδραση πολλών στρατηγών και επιτελών του Ράιχ ήταν επιφυλακτική. Ο ναύαρχος Καρλ Ρέντερ (Karl Raeder) δήλωσε εξ αρχής την αντίθεσή του, τονίζοντας ότι μια επίθεση κατά της ΕΣΣΔ θα οδηγούσε σε πόλεμο σε δύο μέτωπα, κάτι που ακόμα και ο Αδόλφος Χίτλερ στο «Mein Kampf» παραδεχόταν ότι θα ήταν καταστροφικό. Πρότεινε αντί γι' αυτό την κατάληψη του Γιβραλτάρ και μια μεγάλης κλίμακας επίθεση στη βόρεια Αφρική, με τη βοήθεια του κράτους του Βισύ και της Ιταλίας. Επίσης εισηγήθηκε την κατοχή των νησιών Αζορών, Καναρίων και Πράσινου Ακρωτηρίου στον Ατλαντικό.

Ο Χέρμαν Γκαίρινγκ (Hermann Goering) και ο Έρβιν Ρόμμελ (Erwin Rommel) υποστήριζαν επίσης τη συνέχιση του πολέμου εναντίον της Βρετανίας και την κατάκτηση της βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής. Παράλληλα, στρατηγοί όπως οι Φραντς Χάλντερ (Franz Halder), Βάλτερ Μπράουχιτς (Walther Brauchitsch), Άλφρεντ Γιοντλ (Alfred Jodl), Έρβιν Μάνσταϊν (Erwin Manstein), Χάιντριχ Γκουντέριαν (Heinz Guderian) και Φέλιξ Μποκ (Felix Bock) διατηρούσαν σοβαρές αμφιβολίες για το Σχέδιο Μπαρμπαρόσα.²

Ο Αδόλφος Χίτλερ απαντώντας στις επιφυλάξεις τους, αντέταξε στρατιωτικά, πολιτικά και οικονομικά επιχειρήματα. Υποστήριξε —και σε μεγάλο βαθμό είχε δίκιο τότε— ότι η Βρετανία ήταν ουσιαστικά αποδυναμωμένη και δεν μπορούσε να διεξαγάγει επιχειρήσεις μεγάλης κλίμακας ούτε κατά της Γερμανίας ούτε κατά της κατεχόμενης Δυτικής Ευρώπης. Συνεπώς, το μοναδικό μέτωπο θα ήταν το

²Βλ. Keegan (1989, pp. 110-113).

ανατολικό, οπότε το Σχέδιο Μπαρμπαρόσα εξακολουθούσε να στηρίζεται στην αρχή του ενός μετώπου.

Σε καθαρά στρατιωτικό επίπεδο, ο Αδόλφος Χίτλερ επικαλέστηκε τον Σοβιετοφινλανδικό πόλεμο για να αποδείξει τη χαμηλή μαχητική ικανότητα του Ερυθρού Στρατού. Υπογράμμισε ότι στον πόλεμο αυτό αποκαλύφθηκαν οι αδυναμίες του σε επίπεδο διοίκησης, δόγματος και τακτικής. Κατά τον Αδόλφο Χίτλερ, ο Ερυθρός Στρατός και η Ερυθρά Αεροπορία διέθεταν υλικό χαμηλής ποιότητας και ανεπαρκή εκπαίδευση. Έτσι, απέναντι στη Βέρμαχτ και τη Λουφτβάφε, που είχαν υψηλό ηθικό και μεγάλη εμπειρία, η ΕΣΣΔ μπορούσε να παρατάξει μεν τεράστιες δυνάμεις, αλλά με ελλιπή εκπαίδευση, παλαιό εξοπλισμό, κακή διοίκηση, λανθασμένα δόγματα και χαμηλό ηθικό.

Τέλος, η απόφαση του Χίτλερ, σε καθαρά στρατιωτικό επίπεδο, είχε ληφθεί βάσει εσφαλμένων πληροφοριών των γερμανικών μυστικών υπηρεσιών. Πράγματι, οι γερμανικές υπηρεσίες υπολόγιζαν τη σοβιετική στρατιωτική ισχύ σε 10.000 άρματα μάχης, ενώ στην πραγματικότητα η ΕΣΣΔ διέθετε 24.000 άρματα. Επιπλέον, η γερμανική εκτίμηση για την ισχύ της Ερυθράς Αεροπορίας ανερχόταν σε περίπου 10.000 αεροπλάνα, όταν στην πραγματικότητα η ΕΣΣΔ διέθετε 21.000.³ Ο ίδιος ο Χίτλερ αναγνώρισε το 1942 ότι δεν θα διέταζε την επίθεση κατά της ΕΣΣΔ, αν γνώριζε τον πραγματικό αριθμό των 24.000 αρμάτων μάχης.

Ωστόσο, και οι Σοβιετικοί έκαναν αντίστοιχες προετοιμασίες. Έτσι, οι στρατηγοί της ΕΣΣΔ είχαν καταστρώσει επιθετικά σχέδια εναντίον της Γερμανίας, έστω και αν αυτά δεν μπορούσαν ακόμη να υλοποιηθούν (Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης Σοβιετικών Ενόπλων Δυνάμεων, Μάιος 1941). Είναι, επομένως, βέβαιο ότι την περίοδο Δεκεμβρίου 1940–Μαΐου 1941 και οι δύο πλευρές είχαν εκπονήσει σχέδια προληπτικού επιθετικού πολέμου, η μία εναντίον της άλλης.

Ενώ αυτά σχεδιάζονταν στο Βερολίνο, οι ΗΠΑ, μετά την αρχική βοήθεια προς τη Βρετανία, η οποία αφορούσε μόνο 50 παλαιά αντιτορπιλικά (Δεκέμβριος 1940), αποφάσισαν στις 11 Μαρτίου 1941 την υιοθέτηση του νόμου της Δανεισμού-Μίσθωσης (Lend-Lease Act), η οποία προέβλεπε την παροχή πολεμικού υλικού ύψους 13 δισεκατομμυρίων δολαρίων στη Βρετανία. Ήταν τεράστια στρατιωτική βοήθεια σε σχέση με τον Δεκέμβριο του 1940 και ταυτόχρονα ένα μήνυμα προς το Βερολίνο, το οποίο, όμως, εξακολουθούσε να προετοιμάζει την εισβολή στην ΕΣΣΔ. Παράλληλα, με βάση τη νέα νομοθεσία, οι ΗΠΑ μπορούσαν να χορηγήσουν βοήθεια σε κάθε ξένη χώρα της οποίας η άμυνα ήταν ζωτικής σημασίας για τα αμερικανικά συμφέροντα. Επιπλέον, από τις 16 Ιουνίου 1941, οι ΗΠΑ ζήτησαν από τη Γερμανία να κλείσει όλα τα προξενεία της στη χώρα, με εξαίρεση την πρεσβεία στην Ουάσιγκτον.

Μετά την έναρξη της γερμανικής επίθεσης στην ΕΣΣΔ (22 Ιουνίου 1941), ακολούθησε η υπογραφή της Χάρτας του Ατλαντικού με τη Βρετανία (14 Αυγούστου 1941), η οποία σαφώς αναφερόταν στην αποκατάσταση της ελευθερίας των λαών που βρίσκονταν υπό κατοχή. Επιπρόσθετα, από τις 16 Σεπτεμβρίου 1941, ο Ρούζβελτ είχε δώσει διαταγές στον αμερικανικό στόλο να επιτίθεται εναντίον των υποβρυχίων και άλλων πολεμικών πλοίων του Άξονα που εντοπίζονταν μεταξύ

³Ο Κυριαζής (1986) αναφέρει ότι η αρχική γερμανική εκτίμηση ανερχόταν σε 6.000 σοβιετικά αεροπλάνα. Μετά από λίγες εβδομάδες, η εκτίμηση αναθεωρήθηκε σε 8.000 και, αργότερα, σε 9.000–10.000. Ωστόσο, όλες οι εκτιμήσεις ήταν λανθασμένες.

Ισλανδίας και ΗΠΑ. Τέλος, στις 28 Σεπτεμβρίου 1941, πολύ πριν εισέλθουν στον πόλεμο οι ΗΠΑ, έλαβε χώρα στη Μόσχα μια βρετανο-αμερικανική-σοβιετική διάσκεψη. Εκεί αποφασίστηκε η χορήγηση αμερικανικού δανείου ύψους 1 δισεκατομμυρίου δολαρίων στην ΕΣΣΔ και, παράλληλα, η αποστολή όπλων και πρώτων υλών.⁴ Έτσι, η απόφαση του Χίτλερ να στηρίξει άμεσα τη σύμμαχό του Ιαπωνία δεν ήταν τυχαία.

Παράλληλα, όμως, με τις κινήσεις των ΗΠΑ, το Βερολίνο είχε τους δικούς του σχεδιασμούς. Όταν ο Χίτλερ αποφάσισε, τον Δεκέμβριο του 1940, την επίθεση κατά της ΕΣΣΔ, γνώριζε ότι η σύγκρουση θα μπορούσε να εξελιχθεί σε διμέτωπο πόλεμο. Ωστόσο, η εμπειρία του πολέμου 1914–1918 υπαγόρευε στη Γερμανία την αποφυγή ενός τέτοιου πολέμου. Έτσι, ο Χίτλερ έπρεπε οπωσδήποτε να δημιουργήσει ένα δεύτερο μέτωπο και στη Βρετανία. Το μέτωπο αυτό μπορούσε να δημιουργηθεί στην Ασία μέσω της Ιαπωνίας.

Στις 5 Μαρτίου 1941, λίγες ημέρες πριν από την υιοθέτηση του νόμου Δανεισμού-Μίσθωσης (Lend-Lease Act) από τις ΗΠΑ, ο Χίτλερ εκδίδει την Οδηγία Αριθμός 24. Η πρώτη παράγραφος της Οδηγίας ορίζει ότι:

“Σκοπός της συνεργασίας του Τριμερούς Συμφώνου πρέπει να είναι να επιβληθεί στην Ιαπωνία η ανάληψη δράσης στην Άπω Ανατολή το συντομότερο. Έτσι θα δεσμευθούν σημαντικές αγγλικές δυνάμεις και θα μετατοπισθεί η κύρια προσπάθεια των ΗΠΑ στον Ειρηνικό.”

Στην τρίτη παράγραφο της Οδηγίας Αριθμ. 24 τονιζόταν ότι:

“Η κατάληψη της Σιγκαπούρης, θέσης-κλειδί της Αγγλίας στην Άπω Ανατολή, θα αντιπροσώπευε αποφασιστική επιτυχία της ενιαίας στρατηγικής των Τριών Δυνάμεων. Επιθέσεις σε άλλες βρετανικές βάσεις – σε αμερικανικές ναυτικές βάσεις μόνο αν δεν μπορεί να αποτραπεί η είσοδος των ΗΠΑ στο πόλεμο – είναι δυνατό να καταστρέψουν το σύστημα των εχθρικών οχυρών θέσεων στη περιοχή και έτσι να δεσμεύσουν σημαντικές δυνάμεις όλων των ειδών...”⁵

Από την Οδηγία Αριθμός 24 του Χίτλερ γίνεται σαφές ότι ήδη το Μάρτιο του 1941 το Βερολίνο είχε στήσει το σκηνικό του παγκοσμίου πολέμου, ανεξάρτητα από το τι θα έπρατταν Μόσχα και Ουάσινγκτον.

Η επίθεση στην ΕΣΣΔ είχε αποφασισθεί και, παράλληλα, στην Ιαπωνία είχε δοθεί το πράσινο φως για επίθεση εναντίον της Βρετανίας, αλλά, αν χρειαζόταν, και κατά των ΗΠΑ (η τελευταία αυτή απόφαση έμενε στη διακριτική ευχέρεια της Ιαπωνίας). Η Οδηγία Αριθμός 24 έδινε στην Ιαπωνία τη δυνατότητα να επιτεθεί σε ναυτική βάση των ΗΠΑ (υπονοώντας προφανώς το Περλ Χάρμπορ), ενώ οι βάσεις στον Ειρηνικό, των ακόμα ουδέτερων ΗΠΑ, θεωρούνταν τμήμα των «εχθρικών θέσεων στη περιοχή». Ήταν σαφές ότι ο Χίτλερ είχε διαπράξει κολοσσιαίο στρατηγικό σφάλμα. Η Ιαπωνία δεν είχε το δημογραφικό, οικονομικό και στρατιωτικό δυναμικό να αντισταθμίσει τόσο τη Βρετανία όσο και τις ΗΠΑ ταυτόχρονα, για όσο χρονικό

⁴Βλ. Elleinstein (1997, σελ. 86).

⁵Το σύνολο των οδηγιών του Χίτλερ βρίσκεται στο βιβλίο Trevor-Roper (2004). Η Οδηγία Αριθμός . 24 αναφέρεται στις σελίδες 104-106.

διάστημα το Βερολίνο θα είχε εμπλακεί στον τιτάνιο αγώνα με τη Μόσχα. Θα μπορούσε με επιτυχία να χρησιμοποιηθεί για τη δημιουργία ενός δευτέρου μετώπου εναντίον της Βρετανίας, αλλά όχι και εναντίον των ΗΠΑ.

Από τις 5 Μαρτίου, το Τόκιο, γνωρίζοντας τη θέση του Βερολίνου, σχεδίαζε τις κινήσεις του. Στις 13 Απριλίου 1941, η Ιαπωνία υπέγραψε σύμφωνο μη-επίθεσης με τη Μόσχα. Πλέον μπορούσε να επικεντρωθεί στο Ειρηνικό Ωκεανό.

Τα γεγονότα της τελευταίας εβδομάδας του Νοεμβρίου και της πρώτης εβδομάδας του Δεκεμβρίου αποδεικνύουν τη σύμπνοια σκοπών Βερολίνου–Ρώμης–Τόκιο. Οι τελικές διπλωματικές προτάσεις του Τόκιο στην Ουάσιγκτον δόθηκαν στις 20 Νοεμβρίου 1941 και οι ΗΠΑ τις απέρριψαν. Στις 30 Νοεμβρίου, το Τόκιο ενημέρωσε το Βερολίνο για το ναυάγιο των συνομιλιών. Στις 2 Δεκεμβρίου, ο πρέσβης της Ιαπωνίας στο Βερολίνο ζήτησε από τον Υπουργό Εξωτερικών του Ράιχ τη συμμετοχή στο πόλεμο εναντίον των ΗΠΑ. Παραδόξως, ήταν ο Μουσολίνι που πρώτος έδωσε τη συγκατάθεσή του, επειδή ο Χίτλερ δεν μπορούσε να ακροασθεί τον Υπουργό του επί των Εξωτερικών παρά μόνο το απόγευμα της 4ης Δεκεμβρίου.

Τελικά, στις 4 το απόγευμα της 5ης Δεκεμβρίου 1941, ο Ρίμπεντροπ δέχθηκε επίσημα τον Ιάπωνα πρέσβη και του δήλωσε ότι, εξ ονόματος τόσο του Χίτλερ όσο και του Μουσολίνι, Βερολίνο και Ρώμη θα υποστήριζαν την ιαπωνική επίθεση εναντίον των ΗΠΑ (Boog et al., 2001, p. 158).

Ωστόσο, στις 5 Δεκεμβρίου 1941 οι πολεμικές εξελίξεις θα έπρεπε να οδηγήσουν αλλού τα γεγονότα. Εκείνη την ημέρα, οι Σοβιετικοί αντεπιτέθηκαν στα περίχωρα της Μόσχας. Ήταν σαφές ότι η στρατηγική του κεραυνοβόλου πολέμου στη περίπτωση της ΕΣΣΔ είχε αποτύχει και πλέον θα έπρεπε να υιοθετηθεί στρατηγική ολοκληρωτικού πολέμου.

Είναι εκπληκτικό ότι ο Χίτλερ δεν ζήτησε στις 5 Δεκεμβρίου από το Τόκιο την αποκλειστική χρήση της στρατιωτικής του ισχύος εναντίον της Βρετανίας. Αντίστοιχα, είναι αξιοσημείωτο ότι το Τόκιο δεν ανέβαλε την επίθεση στις ΗΠΑ, παρά τη γνωστή πλέον σοβιετική αντεπίθεση της Μόσχας. Μία συνετή ιαπωνική ηγεσία δεν θα άρχιζε πόλεμο με τις ΗΠΑ, όταν ο ισχυρότερος σύμμαχός της δεν είχε κατορθώσει να εκπληρώσει πλήρως τους στρατηγικούς του στόχους – και αυτό το γνώριζε δύο εικοσιτετράωρα πριν την έναρξη της επίθεσης στο Περλ Χάρμπορ.

Αν το Τόκιο είχε την ελάχιστη σύνεση, θα ανακαλούσε τη δύναμη κρούσης και θα επανερχόταν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων. Η κοντόφθαλμη και επιπόλαιη θεώρηση τόσο του Τόκιο όσο και του Βερολίνου και της Ρώμης υπήρξε καταστροφική για τους ίδιους και για ολόκληρη την υφήλιο. Αντικαθιστώντας τους πολέμους περιορισμένης επέκτασης (*limited expansion*) με ολοκληρωτικό πόλεμο (*total war*) εναντίον ΗΠΑ και ΕΣΣΔ, οι χώρες του Άξονα – ευτυχώς – οδηγήθηκαν στη καταστροφή. Μετά την επίθεση στο Περλ Χάρμπορ, η Γερμανία και η Ιταλία κήρυξαν τον πόλεμο στις ΗΠΑ στις 11 Δεκεμβρίου 1941, χωρίς οι ΗΠΑ να έχουν κηρύξει πόλεμο στις χώρες αυτές, αφού ο Ρούζβελτ στις 8 Δεκεμβρίου 1941 είχε κηρύξει πόλεμο μόνο κατά της Ιαπωνίας.

Το Στρατιωτικό Υπόβαθρο 1939-1941

Μεταξύ Σεπτεμβρίου 1939 και Ιουνίου 1941, η στρατηγική του κεραυνοβόλου πολέμου (blitzkrieg) φαίνεται να επιβραβεύεται. Σε καθαρά στρατιωτικό επίπεδο, η Γερμανία είχε καταλάβει εννέα χώρες (Πολωνία, Δανία, Νορβηγία, Βέλγιο, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Γαλλία, Γιουγκοσλαβία και Ελλάδα). Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, ο γερμανικός στρατός νίκησε αντιπάλους συνολικής στρατιωτικής ισχύος 6.031.600 ανδρών (1.200.000 Πολωνούς, 6.600 Δανούς, 25.000 Νορβηγούς, 3.500.000 Βρετανούς, Γάλλους, Ολλανδούς, 1.000.000 Γιουγκοσλάβους και 300.000 Έλληνες). Οι απώλειες σε ανθρώπινες ζωές για την κατάληψη των ανωτέρω χωρών ήταν ελάχιστες. Η γερμανική πλευρά είχε απωλέσει περίπου 209.000 άνδρες, με 1.100 περίπου άρματα μάχης και τεθωρακισμένα οχήματα. Σε επίπεδο απωλειών στρατού ξηράς, οι γερμανικές απώλειες αποτελούσαν ένα πολύ μικρό κλάσμα των αντίστοιχων συμμαχικών.

Στις 6 Απριλίου 1941, οι Γερμανοί επιτίθενται στην Ελλάδα και μέχρι το τέλος Μαΐου την είχαν καταλάβει. Αυτός ο τελευταίος επιτυχημένος κεραυνοβόλος πόλεμος για τη Γερμανία είχε όμως κρυφά σημάδια ήττας. Σε τακτικό επίπεδο, η μεγαλύτερη απώλεια ήταν αυτή των μεταγωγικών αεροπλάνων και των επίλεκτων αλεξιπτωτιστών στη Μάχη της Κρήτης. Ο Χίτλερ δεν μπόρεσε να χρησιμοποιήσει ξανά αερομεταφερόμενες δυνάμεις σε όλη τη διάρκεια του πολέμου. Αν οι αλεξιπτωτιστές, το επίλεκτο αυτό σώμα, δεν είχαν αποδιοργανωθεί, τότε η χρήση τους εναντίον της ΕΣΣΔ και η κατάληψη των πετρελαιοπηγών του Καυκάσου από αυτούς θα ήταν βέβαιη.

Σε στρατηγικό επίπεδο, η μεγαλύτερη συνεισφορά της Ελλάδας στον συμμαχικό αγώνα δεν ήταν μόνο η χρονική καθυστέρηση της επιχείρησης Μπαρμπαρόσα. Ήταν η φθορά που υπέστη ο γερμανικός στρατός και η αεροπορία. Ειδικότερα, 1.200 άρματα μάχης που χρησιμοποιήθηκαν στην εκστρατεία αναγκάστηκαν να επανέλθουν στη Γερμανία, διασχίζοντας τεράστιες αποστάσεις, καταναλώνοντας μεγάλες ποσότητες καυσίμων και έχοντας άμεση ανάγκη αλλαγής των ερπυστριών τους. Εξαιτίας αυτής της φθοράς, η συνολική εξέλιξη της γερμανικής στρατιωτικής ισχύος μεταξύ 1ης Σεπτεμβρίου 1939 και 21ης Ιουνίου 1941 ήταν οριακά αυξητική.

Τον Δεκέμβριο του 1941, τόσο η ΕΣΣΔ όσο και οι ΗΠΑ δεν διέθεταν μεγάλη στρατιωτική δύναμη. Η πρώτη είχε χάσει σχεδόν το σύνολο του στρατιωτικού δυναμικού που διέθετε έξι μήνες νωρίτερα. Η δεύτερη εξακολουθούσε να έχει ελάχιστες χερσαίες δυνάμεις, ενώ είχε επίσης υποστεί μεγάλες απώλειες στη ναυτική και αεροπορική της ισχύ στον Ειρηνικό, αποτέλεσμα της ιαπωνικής επίθεσης.

Ο Elleinstein (1977) αναφέρει ότι οι γερμανικές νίκες του δευτέρου εξαμήνου του 1941 απέσπασαν από την ΕΣΣΔ το 40% του πληθυσμού, το 38% των σιτηρών, το 47% των χωραφιών σιταριού, το 84% των φρούτων και της ζάχαρης, το 38% των ζώων της κτηνοτροφίας, το 60% των χοίρων (συνολικά το 45% του ζωικού κεφαλαίου), το 58% του ατσαλιού, το 68% του μαντεμιού (χυτοσίδηρος), το 63% του κάρβουνου και το 60% του αλουμινίου. Την ίδια περίοδο, απωλέσθησαν και 303 εργοστάσια πολεμοφοδίων, αφού βρέθηκαν υπό γερμανική κατοχή. Το δίμηνο Νοεμβρίου–Δεκεμβρίου 1941, τα ανθρακωρυχεία του Ντονμπάς δεν απέδωσαν παραγωγή, ενώ η παραγωγή ένσφαιρων τριβέων (ρουλεμάν) ήταν μόλις το ένα εικοστό της παραγωγής του Ιουνίου 1941 (Elleinstein, 1997, σσ. 119, 121, 125).

Μέσα σε αυτή την οικονομική καταστροφή, ο συγγραφέας τονίζει τη διάσωση 1.523 βιομηχανιών κατά την περίοδο Ιουλίου–Νοεμβρίου 1941. Ειδικότερα, μόνο από την περιοχή της Μόσχας μεταφέρθηκαν 498 επιχειρήσεις με 71.000 σιδηροδρομικά βαγόνια. Για τη μεταφορά των χαλυβουργείων του Ζαπορόζιε χρειάστηκαν 8.000 βαγόνια. Σύμφωνα με τον ίδιο, 667 βιομηχανίες μεταφέρθηκαν στα Ουράλια, 226 στο Βόλγα, 244 στη δυτική Σιβηρία, 78 στην ανατολική Σιβηρία και 308 στην Κεντρική Ασία.

Η παραγωγή σε σημαντικά υλικά παρουσίασε αισθητή μείωση: η παραγωγή άνθρακα μειώθηκε από 165,9 εκ. τόνους το 1940 σε 75,5 εκ. το 1942, η παραγωγή πετρελαίου από 31,1 εκ. τόνους σε 22 εκ. τόνους, και η παραγωγή ατσαλιού από 18,3 εκ. τόνους σε 8,1 εκ. τόνους την ίδια περίοδο. Η παραγωγή ηλεκτρισμού μειώθηκε από 48,3 δισ. κιλοβατώρες σε 29,1 δισ. μεταξύ 1940 και 1942. Ωστόσο, η αξία της συνολικής βιομηχανικής παραγωγής παρουσίασε αύξηση από 39,4 δισ. ρούβλια το 1940, σε 48,1 δισ. το 1941 και σε 74,9 δισ. το 1942 (Elleinstein, 1977, σσ. 122–123).

Τα πλήρη στοιχεία των στρατιωτικών απωλειών της ΕΣΣΔ παρουσιάζονται στον Πίνακα 1. Τα στοιχεία του Πίνακα 1 παρουσιάζουν το τεράστιο έργο της σοβιετικής αμυντικής βιομηχανίας κατά την πρώτη περίοδο του πολέμου. Είναι φανερό ότι η πολεμική παραγωγή (Ιούνιος–Δεκέμβριος 1941) σε ορισμένα συστήματα υπερκάλυψε τα αποθέματα. Τέτοιες ήταν οι περιπτώσεις των βαρέων και μεσαίων αρμάτων μάχης, των αεροπλάνων εγγύς υποστήριξης και των υποπολυβόλων, όπου η παραγωγή ήταν ισόποση με τα αποθέματα.

Βέβαια, οι απώλειες ήταν εκπληκτικές, υπερβαίνοντας σε πολλές κατηγορίες οπλικών συστημάτων το 50% του συνόλου (προπολεμικό απόθεμα και πολεμική παραγωγή). Από την πρώτη στήλη γίνεται επίσης φανερή η τεράστια στρατιωτική ισχύς της προπολεμικής ΕΣΣΔ. Υπό αυτές τις συνθήκες, η Σοβιετική Ένωση είχε αντέξει.

Κατά τη γερμανική προπαγάνδα, οι Σοβιετικοί θεωρούνταν υπάνθρωποι, όμως τον Δεκέμβριο του 1941 ήταν σαφές ότι ήταν μάλλον... υπεράνθρωποι. Είχαν αντέξει τεράστιες απώλειες και είχαν ήδη εκτελέσει μια περιορισμένης κλίμακας αντεπίθεση. Την ίδια περίοδο, οι γερμανικές δυνάμεις, αν και είχαν καταφέρει ένα τεράστιο πλήγμα στους αντιπάλους τους, δεν είχαν καταφέρει να κερδίσουν τον πόλεμο όπως προέβλεπε το αρχικό σχέδιο και παράλληλα είχαν υποστεί σημαντικές απώλειες. Συγκεκριμένα, οι δυνάμεις των Γερμανών είχαν απωλέσει περίπου 900.000 άνδρες, χωρίς να συμπεριλαμβάνονται οι απώλειες των συμμάχων τους.⁶

⁶Ο Walsh (2000, p. 143) αναφέρει ότι οι γερμανικές απώλειες στο Ανατολικό Μέτωπο κατά την περίοδο 22 Ιουνίου–30 Νοεμβρίου ήταν 743.112 άνδρες (νεκροί, τραυματίες και αγνοούμενοι), χωρίς να συμπεριλαμβάνονται οι άρρωστοι. Ο Practor (1974) σημειώνει ότι οι Γερμανοί είχαν μεταξύ 16 Νοεμβρίου και 5 Δεκεμβρίου 1941 55.000 νεκρούς και 100.000 τραυματίες ή θύματα από κρυοπαγήματα. Ο Overy (1999) αναφέρει ότι οι γερμανικές απώλειες από κρυοπαγήματα ανέρχονταν σε 133.000 άνδρες. Συνεπώς, η εκτίμηση για περίπου 900.000 άνδρες συνολικές απώλειες είναι αρκετά ρεαλιστική. Αν σε αυτόν τον αριθμό προστεθούν οι ρουμανικές απώλειες (περίπου 120.000 άνδρες), καθώς και οι συγγενικές και οι ιταλικές, οι οποίες είναι άγνωστες, τότε οι συνολικές απώλειες του Άξονα υπερβαίνουν το 1 εκατομμύριο άνδρες..

Πίνακας 1. Εξέλιξη Σοβιετικού Στρατιωτικού Εξοπλισμού Ιούνιος–Δεκέμβριος 1941

Τύπος οπλισμού	Διαθέσιμα 22-06-1941	Ένταξη σε υπηρεσία 22/06- 31/12/1941	Σύνολο 1941	Απώλειες 1941	% του γενικού συνόλου
Ντουφέκια	7.740.000	1.570.000	9.310.000	5.550.000	59,6%
Υποπολυβόλα	100.000	100.000	200.000	100.000	50%
Πολυβόλα	248.900	55.100	304.000	190.800	62,7%
Αντιαρματικά πυροβόλα	14.900	2.500	17.400	12.100	69,5%
Αντιαεροπορικά πυροβόλα	8.600	3.400	12.000	4.100	34,1%
Πυροβόλα	33.200	10.100	43.300	24.400	56,3%
Όλμοι	56.100	42.400	98.500	60.500	61,4%
Συστήματα Κατιούσα (*)	0	1.000	1.000	0	0
Βαρέα άρματα μάχης	500	1.000	1.500	900	60%
Μεσαία άρματα μάχης	900	2.200	3.100	2.300	74,1%
Ελαφρά άρματα μάχης	21.200	2.400	23.800	17.300	72,6%
Καταδιωκτικά αεροπλάνα	11.500	6.000	17.500	9.600	54,8%
Αεροπλάνα εγγύς υποστήριξης (**)	100	1.400	1.500	1.100	73,3%
Βομβαρδιστικά αεροπλάνα	8.400	2.500	10.900	7.200	66%
Οχήματα	273.000	205.000	478.000	159.000	33,2%
Ασύρματοι	37.000	6.000	43.000	24.000	55,8%

Πηγή: Evan Mawdsley (2005, p. 47). Οι αριθμοί έχουν στρογγυλοποιηθεί, οι αεροπορικές απώλειες συμπεριλαμβάνουν και τα ατυχήματα, επίσης συμπεριλαμβάνονται οι παραδόσεις οπλικών συστημάτων από τις ΗΠΑ (Lend-Lease).

Σημειώσεις: *πολλαπλοί εκτοξευτές ρουκετών, **αναφέρεται στα αεροπλάνα τύπου Στούρμοβικ (Shturmoviki).

Παράλληλα, η γερμανική αεροπορία είχε απωλέσει 2.093 αεροπλάνα, μεταξύ αυτών 758 βομβαρδιστικά, 568 καταδιωκτικά και 170 Στούκας. Επίσης, άλλα 1.362 αεροπλάνα είχαν υποστεί ζημιές. Συνολικά, οι γερμανικές απώλειες ανήλθαν σε 3.455 αεροπλάνα. Οι απώλειες σε άρματα μάχης και πυροβόλα είναι άγνωστες, αλλά μέχρι το τέλος Ιανουαρίου 1942 αναφέρεται ότι οι Γερμανοί είχαν χάσει 4.241 άρματα μάχης και αυτοκινούμενα πυροβόλα.⁷

Ο Fowler (2003) αναφέρει ότι τους πρώτους πέντε μήνες της σύγκρουσης (22 Ιουνίου–26 Νοεμβρίου) οι Γερμανοί είχαν 187.000 νεκρούς και αγνοούμενους και 555.000 τραυματίες, εκ των οποίων τα δύο τρίτα αναμενόταν να επιστρέψουν στο μέτωπο.⁸ Τέλος, ο Κυριαζής (1991) αναφέρει ότι περί τα τέλη του 1941 οι Γερμανοί

⁷Βλ. Magenheimer (2002, p. 121).

⁸Βλ. Fowler (2003, p. 87).

είχαν απωλέσει 2.700 Panzer.⁹ Οι απώλειες του Άξονα ήταν πολύ χαμηλότερες σε απόλυτους αριθμούς, αλλά σε σχέση με την αρχική δύναμη εισβολής ήταν σημαντικές.

Πίνακας 2. Ιαπωνικές Επιθέσεις – Κατάληψεις (Δεκέμβριος 1941)

Τοποθεσία	Ημερομηνία και Δραστηριότητα
Χαβάη-Κεντρικός Ειρηνικός	7 Δεκ.: Επίθεση στο Πέρλ Χάρμπορ 9-11 Δεκ.: Κατάληψη Γκουάμ 10 Δεκ.: Κατάληψη Μακίν 11 Δεκ.: Πρώτη επίθεση στο Wake 23 Δεκ.: Κατάληψη Wake
Χόνγκ-Κόνγκ	8 Δεκ.: Ιαπωνική επίθεση 10 Δεκ.: Κατάληψη Κόου-λούν 18 Δεκ.: Ιαπωνικές αποβάσεις στην Βικτωρία 25 Δεκ.: Βρετανική παράδοση
Μαλαισία & Σιγκαπούρη	8 Δεκ.: Χερσαία εισβολή στο Σιάμ και αποβάσεις στο νότιο Σιάμ και στη Βόρεια Μαλαισία 9-11 Δεκ.: Οι Βρετανοί εγκαταλείπουν το Kota Bahru και το Machang 10 Δεκ.: Βύθιση πολεμικών πλοίων βρετανικού ναυτικού 11-12 Δεκ.: Οι βρετανικές θέσεις καταλαμβάνονται στη Jitra 19 Δεκ.: Οι Βρετανοί εγκαταλείπουν το Πενάγκ και τη βόρεια Μαλαισία. Τα αεροδρόμια αρχίζουν να είναι εκμεταλλεύσιμα από την 20η Δεκεμβρίου. 22 Δεκ.: Καταλαμβάνεται το Περάκ στη κεντρική Μαλαισία 28 Δεκ.: Καταλαμβάνεται το Ιπόχ
Φιλιππίνες	8 Δεκ.: Ιαπωνικές επιθέσεις σε αεροπορικές βάσεις, κατάληψη νήσων βορείως της Λουζόν 10 Δεκ.: Αποβάσεις στη βόρεια Λουζόν 12 Δεκ.: Κατάληψη Λεγκάσπι 19-20 Δεκ.: Αποβάσεις σε Νταβάο & Μιντανάο 22 Δεκ.: Αποβάσεις σε κόλπους Lamon & Lingayen
Ινδίες	15 Δεκ.: Κατάληψη Μίρι 24 Δεκ.: Κατάληψη Ζόλο 25 Δεκ.: Κατάληψη Κούτσινγκ
Μπούρμα	16 Δεκ.: Εισβολή στη Μπούρμα 23 Δεκ.: Πρώτη αεροπορική επιδρομή στη Ραγκούν

Πηγή: Willmott (1999, pp. 12-14).

Τον Δεκέμβριο του 1941, οι Γερμανοί ήταν σίγουρα οι νικητές στο ανατολικό μέτωπο, αλλά η νίκη τους ήταν πύρρεια. Δύο ρήσεις επιβεβαιώνονταν εκείνη την εποχή. Η πρώτη ήταν αυτή που είχε διατυπωθεί από τον στρατηγό και ιστορικό Ζομνί (1779–1869): «Η Ρωσία είναι μια χώρα στην οποία πολύ εύκολα κανείς μπαίνει, αλλά από την οποία πολύ δύσκολα βγαίνει».¹⁰

Η δεύτερη ρήση ήταν τα προφητικά λόγια του Γερμανού ταγματάρχη Bernd von Kleist, ο οποίος είχε πει το 1941: «Ο γερμανικός στρατός, μαχόμενος στη Ρωσία, είναι ως ο ελέφαντας επιτιθέμενος εναντίον ατελείωτων ορδών μυρμηγκιών. Ο ελέφαντας θα φονεύσει χιλιάδες, ίσως εκατομμύρια μυρμηγκία, αλλά στο τέλος

⁹Βλ. Κυριαζής (1991, σ. 19).

¹⁰Βλ. Λάζαρης (1990, σσ: 46-53).

ο απέραντος αριθμός αυτών θα τον καταβάλει και θα τον καταβροχθίσει μέχρι μυελού οστέων».¹¹

Στο τέλος του 1941, αν και ολόκληρη η περιοχή της νοτιοανατολικής Ασίας δεν βρισκόταν υπό τον ιαπωνικό έλεγχο, οι εμπορικές διαδρομές των πετρελαιοφόρων από Σουμάτρα και Βόρνεο προς την ηπειρωτική Ιαπωνία είχαν διασφαλισθεί. Η ανάπτυξη της ιαπωνικής στρατιωτικής μηχανής τον Δεκέμβριο του 1941 παρουσιάζεται στον Πίνακα 2.

Ενώ μέχρι τον Ιούνιο του 1941 η Βρετανία ήταν μόνη και θα έπρεπε να αντιμετωπίσει τον Άξονα (Γερμανία, Ιταλία, Ιαπωνία με τις δικές της δυνάμεις), μέσα σε διάστημα έξι μηνών στο πλευρό της θα βρίσκονταν η ΕΣΣΔ και οι ΗΠΑ. Τον Δεκέμβριο του 1941, τόσο οι ΗΠΑ όσο και η ΕΣΣΔ ήταν στρατιωτικά αδύναμες. Όμως και οι δύο χώρες διέθεταν ένα τεράστιο δημογραφικό και οικονομικό-βιομηχανικό δυναμικό.

Ήταν βέβαιο ότι οι νίκες του Άξονα θα συνεχίζονταν για όσο χρόνο οι δύο αυτές χώρες χρειάζονταν για να κινητοποιήσουν τις δυνάμεις τους. Οι δυνάμεις του Άξονα γνώριζαν επίσης αυτό το ενδεχόμενο και είχαν στη διάθεσή τους ένα περιορισμένο χρονικό διάστημα για να καταβάλουν στρατιωτικά τους αντιπάλους. Εάν αυτό περνούσε, τότε ο πόλεμος για αυτές ήταν χαμένος.

Στο τέλος του 1941, ο Άξονας είχε επιτύχει μία τακτική νίκη, αλλά σε στρατηγικό επίπεδο είχε εγκλωβιστεί σε έναν πόλεμο φθοράς με έναν συνασπισμό που δεν μπορούσε να κερδίσει, λόγω της δημογραφικής, οικονομικής και βιομηχανικής υπεροχής του, συμπεριλαμβανομένων των πρώτων υλών.

Στρατιωτική Πίεση προς Βρετανία και Δευτερευόντως προς ΗΠΑ

Το 1942, ο Άξονας επιχειρεί να μετατρέψει την τακτική νίκη σε στρατηγική. Σκοπός είναι η κάμψη της Βρετανίας ή της ΕΣΣΔ πριν ακόμα οι ΗΠΑ μετατρέψουν την οικονομική τους ισχύ σε στρατιωτική.

Η στρατιωτική πίεση στη Βρετανία ασκείται σε τρία επίπεδα: Ατλαντικός, Μεσόγειος και Ειρηνικός. Τον Σεπτέμβριο του 1939, το γερμανικό ναυτικό ζήτησε 300 υποβρύχια, εκ των οποίων τα 90 μόνιμα θα δρούσαν στον Ατλαντικό. Την 1η Ιανουαρίου 1941, το ναυτικό διέθετε 249 υποβρύχια, ενώ τον Ιούλιο του 1942 ο αριθμός τους ανήλθε σε 330 (εκ των οποίων τα 138 βρίσκονταν σε δράση).

Η συντήρηση των υποβρυχίων δεν ήταν εύκολη. Για κάθε 60 ημέρες περιπολίας απαιτούνταν 40 ημέρες παραμονής σε λιμένα. Μετά από μία περιπολία, χρειάζονταν εργασίες συντήρησης διάρκειας 28 ημερών. Μετά από τρεις περιπολίες, η συντήρηση απαιτούσε 42 ημέρες, ενώ μετά από 15 μήνες υπηρεσίας χρειαζόντουσαν 90 ημέρες συντήρησης. Επιπλέον, για κάθε υποβρύχιο απαιτούνταν 175 εργαζόμενοι, εκ των οποίων οι 50 ήταν Γάλλοι εργάτες.

Τα παραπάνω στοιχεία δεν περιλαμβάνουν υποβρύχια που είχαν υποστεί ζημιές από εχθρική δράση. Η εξέλιξη του υποβρυχιακού πολέμου παρουσιάζεται στον Πίνακα 3.

¹¹Βλ. Walsh (2000, p. 145) και Τσάργης (1971, σ. 24).

Πίνακας 3. Απώλειες Εμπορικού Ναυτικού Συμμάχων (1939–1945)

Έτος	Αριθμός Πλοίων Στον Ατλαντικό	Τοννάζ Στον Ατλαντικό	Αριθμός Πλοίων (άλλες θάλασσες)	Τοννάζ (άλλες θάλασσες)
Σεπτ. -Δεκ. 1939	220	755.531	1	706
1940	1.007	3.654.511	52	525.162
1941	875	3.295.819	424	1.035.729
1942	1.170	6.150.340	492	1.638.528
1943	363	2.170.410	244	1.219.724
1944	117	505.759	88	539.870
Ιαν-Μάιος 1945	91	366.777	6	44.350
Ιούνιος- Αύγουστ. 1945	-	-	6	25.888
Γενικό Σύνολο	3.843	16.899.147	1.250 (1.244)	5.029.957 (5.004.069)

Πηγή: Ellis (1995, pp. 266-268). Οι απώλειες αναφέρονται σε μηνιαία βάση. Αριθμοί σε παρένθεση αναφέρονται στις συνολικές απώλειες της περιόδου Σεπτεμβρίου 1939 - Μαΐου 1945, δηλαδή μέχρι τη συνθηκολόγηση της Γερμανίας.

Στη διάρκεια του πολέμου στον Ατλαντικό, οι Σύμμαχοι έχασαν 3.843 πλοία εκτοπίσματος περίπου 16,9 εκατ. τόνων. Αν προστεθούν οι απώλειες άλλων 1.250 πλοίων συνολικού τονάζ 5,02 εκατ. τόνων, τότε οι συνολικές συμμαχικές απώλειες φθάνουν στα 5.093 πλοία εκτοπίσματος 21.929.104 τόνων.

Την περίοδο 1939–1941 (συνολικά 28 μήνες πολέμου), τα γερμανικά υποβρύχια βυθίζουν 2.579 πλοία συνολικού εκτοπίσματος 9.267.458 τόνων. Όμως το 1942 (12 μήνες) βυθίζουν 1.662 πλοία συνολικού εκτοπίσματος 7.788.868 τόνων, καθιστώντας εμφανή την πίεση στον εφοδιασμό της Βρετανίας.

Στο μέτωπο της Μεσογείου, η Luftwaffe ανανέωσε τις επιθέσεις στη Μάλτα (περίοδο Ιανουαρίου–Αυγούστου), ενώ παράλληλα παρείχε υποστήριξη στις μαχόμενες δυνάμεις της Αφρικής. Ειδικά εναντίον της Μάλτας, το Δεκέμβριο του 1941 υπήρχαν 200 γερμανικά αεροπλάνα στη Σικελία, και στις αρχές Απριλίου του 1942 ο αριθμός είχε αυξηθεί σε 425 (εκ των οποίων 115 μονοκινητήρια καταδιωκτικά, 190 βομβαρδιστικά και 30 Στούκας).

Στα μέσα Ιανουαρίου πραγματοποιήθηκαν σε μία ημέρα 65 επιθέσεις εναντίον του νησιού, και μέχρι την 21η Μαρτίου η Μάλτα δεχόταν 50 αεροπορικές επιδρομές ημερησίως. Στις 21 Μαρτίου, το νησί ξαφνικά δέχθηκε 300 επιδρομές σε μία ημέρα και 841 τόνους βόμβες. Μέχρι τις αρχές Απριλίου είχαν καταστραφεί περισσότερα από 15.500 κτήρια, είχαν φονευθεί 1.000 κάτοικοι και άλλοι 4.500 είχαν τραυματισθεί.

Μετά την επίθεση της 21ης Μαρτίου, ο ημερήσιος αριθμός επιδρομών αυξήθηκε στις 130 μέχρι την 19η Απριλίου. Στις 20 Απριλίου πραγματοποιήθηκαν 325 επιδρομές. Συνολικά, την περίοδο Ιανουαρίου–Μαΐου, το μέτωπο της Μάλτας απορρόφησε 400 αεροπλάνα της Luftwaffe, ενώ οι συνολικές απώλειες ήταν περίπου 500 αεροπλάνα για όλη την περίοδο.

Μόνο την περίοδο 20 Μαρτίου–28 Απριλίου, η Luftwaffe πραγματοποίησε 11.819 επιδρομές και έριξε 6.557 τόνους βόμβες, εκ των οποίων οι 3.150 στην πρωτεύουσα Βαλέτα. Οι γερμανικές απώλειες τη συγκεκριμένη περίοδο ήταν 173 αεροπλάνα. Συνολικά, την περίοδο Ιανουαρίου–Νοεμβρίου 1942, η Luftwaffe πραγματοποίησε 25.940 αποστολές πάνω από τη Μάλτα, οι οποίες περιλάμβαναν: 6.482 ημερήσιους βομβαρδισμούς, 1.797 νυχτερινούς βομβαρδισμούς, 536 αναγνωριστικές πτήσεις, 10.975 συνοδευτικές πτήσεις καταδιωκτικών, 698 προσβολές αεροδρομίων και 5.435 ποντίσεις ναρκών.¹² Η ιταλική αεροπορία είχε μικρή συνεισφορά και, συνολικά, μεταξύ 1 Ιανουαρίου και 8 Νοεμβρίου απώλεσε 100 αεροπλάνα πάνω από τη Μάλτα.¹³

Στην Άπω Ανατολή, η Ιαπωνία εξακολουθεί την επιθετική πολιτική της. Την 1η Ιανουαρίου καταλήφθηκε η Μανίλα, η πρωτεύουσα των Φιλιππίνων, και στις 19 Ιανουαρίου το Βόρνεο. Η μεγαλύτερη νίκη στη ξηρά ήταν η κατάληψη της Σιγκαπούρης στις 15 Φεβρουαρίου 1942, όπου η Βρετανία υπέστη τη μεγαλύτερη ήττα στη στρατιωτική της ιστορία. Η πτώση της Σιγκαπούρης οδήγησε σε αιχμαλωσία 138.708 ανδρών του βρετανικού στρατού, αν και οι μάχιμοι δεν ξεπερνούσαν τις 22.000 άνδρες.

Παράλληλα, 10.000 τραυματίες και ασθενείς βρίσκονταν στις 1.000 κλίνες του νοσοκομείου Alexandra της πόλης, το οποίο δεν διέθετε νερό. Στο νοσοκομείο εισέβαλαν 14.000 Ιάπωνες στρατιώτες και σκότωσαν πάνω από 300 άτομα (ασθενείς, γιατρούς και νοσηλευτικό προσωπικό). Ήταν η μεγαλύτερη παράδοση και ταπείνωση στην ιστορία του βρετανικού στρατού.

Η Βρετανία είχε απωλέσει μία από τις ακριβότερες και πλέον σύγχρονες ναυτικές της βάσεις, αφού η Βάση της Σιγκαπούρης είχε ολοκληρωθεί τον Ιούλιο του 1938 με κόστος £63.000.000. Παράλληλα, για να αποφευχθεί η κατανάλωση αλκοόλ από τους νικητές, οι οποίοι θα μπορούσαν να προχωρήσουν σε βιαιοπραγίες κατά του τοπικού πληθυσμού, οι Βρετανοί κατέστρεψαν 1.500.000 φιάλες κρασιού, ούισκι και άλλων ποτών, καθώς και 220.000–250.000 λίτρα σαμσού (τοπικού οινοπνευματώδους από ρύζι).

Οι ιαπωνικές απώλειες στην εκστρατεία των 73 ημερών εναντίον της Σιγκαπούρης ήταν μόλις 3.507 νεκροί και 6.150 τραυματίες.¹⁴ Στη θάλασσα, μια ακόμα μεγάλη νίκη ήταν η ναυμαχία της Ιάβας (27–28 Φεβρουαρίου), στην οποία ένας συνδυασμένος αμερικανικός, βρετανικός, αυστραλιανός και ολλανδικός στόλος έχασε 11 από τα 14 πλοία του, χωρίς να βυθισθεί ούτε ένα ιαπωνικό πολεμικό.¹⁵ Μεταξύ 5ης και 9ης Απριλίου 1942, το ιαπωνικό ναυτικό κατέγραψε ακόμη έναν θρίαμβο στον Ινδικό Ωκεανό. Χωρίς καμία απώλεια, βύθισε 1 βρετανικό αεροπλανοφόρο, 2 καταδρομικά, 2 αντιτορπιλικά και 1 κορβέτα. Οι Σύμμαχοι έχασαν περίπου 300 αεροπλάνα όλων των τύπων, ενώ οι Ιάπωνες μόλις 90.¹⁶

¹²Βλέπε: 1) Public Record Office (2001, σσ: 134-135), 2) Hooton (1990, σσ: 210-212), και 3) Boog et al. (2001, p. 656).

¹³Για αναλυτική παρουσίαση της ιταλικής συμμετοχής, βλ. Neulen (2000, pp. 53-55).

¹⁴Βλ. Miquel (1992, σελ. 19) και Βουρλιώτης (2001, σσ: 34-43).

¹⁵Βλ. Barkley (1974, σσ. 1.857-1.864). Ο Ellis (1993, p. 264) αναφέρει ότι οι απώλειες των Συμμάχων ήταν 2 καταδρομικά και 3 αντιτορπιλικά, έναντι κανενός βυθισθέντος ιαπωνικού πολεμικού. Βλ. επίσης Φαγκρίδας (1999, σσ: 50-57).

¹⁶Βλ. Barkley (1974). Ο Ellis (1993, p. 264) αναφέρει ότι οι απώλειες των Συμμάχων ήταν 2 καταδρομικά και 1 αντιτορπιλικό.

Μετά την κατάληψη της Σιγκαπούρης, ολόκληρη η νοτιοανατολική Ασία βρισκόταν υπό τον έλεγχο της Ιαπωνίας. Στις 8 Μαρτίου, 35.000 στρατιώτες εισήλθαν στη Ραγκούν και κατέλαβαν τις τεράστιες πετρελαιοπηγές της Ζενανγιουνγκ, στα περικόρα της πόλης. Παράλληλα, ολόκληρη η Βιρμανία—περιοχή που εκείνη την εποχή παρήγαγε το 10% της παγκόσμιας παραγωγής βολφράμιου—βρέθηκε υπό ιαπωνικό έλεγχο.

Η βρετανική πλευρά, ωστόσο, εξακολουθούσε να μάχεται. Ειδικότερα, μετά την πτώση της Ραγκούν, οι Βρετανοί συγκέντρωσαν 60.000 άνδρες και μετέφεραν από τη Μέση Ανατολή 1.590 αεροπλάνα εναντίον της 15ης ιαπωνικής στρατιάς. Παρά τις προσπάθειες αυτές, οι ιαπωνικές δυνάμεις μέχρι τα μέσα Απριλίου κατέλαβαν τις πετρελαιοπηγές του Ζενανγιουνγκ, ενώ στις 1 Μαΐου κατέλαβαν το Λάσιο (Λάσα). Είχε προηγηθεί, μεταξύ 26 και 30 Απριλίου, η βρετανική υποχώρηση, κατά την οποία τα βρετανικά στρατεύματα κάλυψαν 320 χλμ. μέσα σε τέσσερις ημέρες.¹⁷

Στις 11 Μαρτίου 1942, οι Αμερικανοί εκκένωσαν τις Φιλιππίνες, και η τελευταία αντίσταση κάμφθηκε μέχρι την 6η Μαΐου. Ο απολογισμός ήταν τραγικός: 30.000 Αμερικανοί και 110.000 Φιλιππινέζοι σκοτώθηκαν ή αιχμαλωτίστηκαν, ενώ οι ιαπωνικές απώλειες ήταν μόλις 12.000 άνδρες.¹⁸

Στις 19–20 Φεβρουαρίου κατακτήθηκαν τα νησιά Μπαλί και Τιμόρ. Την ίδια ημέρα (19 Φεβρουαρίου) βομβαρδίστηκε το λιμάνι του Ντάργουιν από 242 ιαπωνικά αεροπλάνα (81 τορπιλοπλάνα Nakajima, 71 βομβαρδιστικά καθέτου εφορμήσεως Aichi Val, 54 βομβαρδιστικά Mitsubishi G3M και G4M και 36 καταδιωκτικά Zero A6M). Οι Σύμμαχοι διέθεταν μόλις 11 αμερικανικά μαχητικά P-40 για την αναχαίτιση των εισβολέων και απώλεσαν 23 αεροπλάνα, ενώ 10 πλοία υπέστησαν ζημιές και 651 άνθρωποι σκοτώθηκαν ή τραυματίστηκαν.

Στις 30 Μαρτίου πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες αποβάσεις εναντίον ορισμένων εκ των νησιών του Σολομώντα, και στις 4 Μαΐου καταλήφθηκαν δύο σημαντικοί νήσοι του ανωτέρου συμπλέγματος: Τουλάγκι και Γκαβούτου.¹⁹

Σε λίγες εβδομάδες, ο στρατός της Ιαπωνίας είχε φτάσει στα σύνορα της Ινδίας και το ναυτικό της στις ακτές της Αυστραλίας. Ήταν ένας απίστευτος θρίαμβος, ο οποίος γινόταν ακόμα μεγαλύτερος αν ληφθεί υπόψη ότι ο στρατηγικός στόχος της κατοχής του πετρελαίου των Ολλανδικών Ανατολικών Ινδιών είχε επιτευχθεί.

Η παραγωγή πετρελαίου της νοτιοανατολικής Ασίας το 1940 ήταν 65,1 εκατ. βαρέλια. Παρά τις καταστροφές των πετρελαιοπηγών στη Σουμάτρα και στο Μπαλίκπαπάν, η παραγωγή συνεχίζονταν. Το 1942 οι Ιάπωνες κατάφεραν να αντλήσουν 25,9 εκατ. βαρέλια, ενώ το 1943 είχαν φτάσει στο 75% της παραγωγής του 1940 (49,6 εκατ. βαρέλια).

Τους πρώτους τρεις μήνες του 1943, οι ιαπωνικές εισαγωγές πετρελαίου αυξήθηκαν στο 80% του μεγέθους των αντίστοιχων εισαγωγών του 1941, προ του αμερικανικού εμπάργκο. Παράλληλα, ο ιαπωνικός στόλος μπορούσε να χρησιμοποιεί τα τοπικά αποθέματα και κέντρα εφοδιασμού για τις ανάγκες του. Μέχρι να επανέλθει η παραγωγή του 1942 στα υψηλότερα επίπεδα, οι Ιάπωνες προχώρησαν με μεγάλη επιτυχία στην ανεύρεση νέων κοιτασμάτων στην κεντρική Σουμάτρα

¹⁷Βλ. Κουφογιώργος (2008, σ. 61).

¹⁸Βλ. Garibaldi (2002) και Καμπούρης (2002).

¹⁹Βλ. Κουφογιώργος, Γ. Χ. (2008, σσ. 65-66).

(πηγή: Μηνάς), τα οποία ήταν τα μεγαλύτερα κοιτάσματα μεταξύ Καλιφόρνιας και Μέσης Ανατολής.²⁰

Η έκταση της νίκης σε σχέση με το κόστος αποτέλεσε ακόμη έναν θρίαμβο. Μεταξύ 8ης Δεκεμβρίου 1941 και 30ης Απριλίου 1942, στο κεντρικό και νοτιοδυτικό Ειρηνικό και στη νοτιοανατολική Ασία, οι Ιάπωνες απώλεσαν μόλις 32 πολεμικά πλοία εκτοπίσματος 61.170 τόνων, 18 βοηθητικά εκτοπίσματος 90.931 τόνων, 13 μεταγωγικά του στρατού εκτοπίσματος 72.488 τόνων και 7 εμπορικά εκτοπίσματος 29.694 τόνων — απώλειες που καλύφθηκαν από τα αιχμαλωτισμένα πλοία των Συμμάχων.²¹ Παρά την πίεση σε όλα τα μέτωπα, η Βρετανία θα ανταπεξέλθει.

Στρατιωτική πίεση προς ΕΣΣΔ

Το γερμανικό σχέδιο για μια επίθεση στο ανατολικό μέτωπο, η οποία θα οδηγούσε σε καταστροφή της ΕΣΣΔ, είχε προετοιμαστεί από καιρό. Αρχικά υπήρχαν τρία διαφορετικά σχέδια, αλλά ο Χίτλερ, με προσωπική παρέμβαση, αποφάσισε, για άλλη μια φορά, ένα σχέδιο που είχε άμεση σχέση με την οικονομία.

Όπως ακριβώς οι εκστρατείες εναντίον της Νορβηγίας, της Ελλάδας και της Ουκρανίας είχαν λάβει χώρα για καθαρά οικονομικούς λόγους —προστασία σιδηρομεταλλευμάτων σκανδιναβικών χωρών και εξασφάλιση θαλάσσιων διαδρομών, προστασία πετρελαιοπηγών Πλοεστίου, κατοχή του σιτοβολώνα της ΕΣΣΔ— έτσι και τώρα η απόφαση είχε καθαρά οικονομικό στόχο.

Οι στρατηγοί του Χίτλερ, αλλά και ο Στάλιν, θεωρούσαν ότι η επίθεση θα έπρεπε να επαναληφθεί εναντίον της Μόσχας. Όμως ο Χίτλερ είχε την προσοχή του στο πετρέλαιο του Καυκάσου, στα ορυχεία άνθρακα στην ανατολική περιοχή του Ντονέζ, στις καλλιεργούμενες εκτάσεις νότια του Κάτω Δον και στα μεγάλα αποθέματα μαγγανίου της Γεωργίας, κοντά στη Τσιαρούρα. Παράλληλα, η κατοχή του Καυκάσου θα άνοιγε το δρόμο για το πετρέλαιο της Μέσης Ανατολής και της Ινδίας.²²

Πίνακας 4. Εξέλιξη Σοβιετικού Στρατιωτικού Εξοπλισμού, Ιανουάριος–Δεκέμβριος 1942

Τύπος οπλισμού	Διαθέσιμα 1-01-1942	Ένταξη σε υπηρεσία 1942	Σύνολο 1942	Απώλειες 1942	% του γενικού συνόλου
Ντουφέκια	3.760.000	4.040.000	7.800.000	2.180.000	27,9%
Υποπολυβόλα	100.000	1.560.000	1.660.000	550.000	33,1%
Πολυβόλα	113.200	238.200	351.400	106.100	30,19%
Αντιαρματικά πυροβόλα	5.300	20.500	25.800	11.500	44,5%
Αντιαεροπορικά πυροβόλα	7.900	6.800	14.700	1.600	10,8%
Πυροβόλα	18.900	30.100	49.000	12.300	25,1%
Όλμοι	38.000	230.000	268.000	82.000	30,59%
Συστήματα Κατιούσα (*)	1.000	3.300	4.300	700	16,27%

²⁰Βλ. Yergin (1992, p. 356).

²¹Βλ. Willmott (1999, p. 65).

²²Οι τελευταίοι αυτοί στόχοι είχαν μακροπορόθεσμο χαρακτήρα. Βλ. Magenheimer (2002, p. 138).

Βαρέα άρματα μάχης	600	2.600	3.200	1.200	37,5%
Μεσαία άρματα μάχης	800	13.400	14.200	6.600	46,47%
Ελαφρά άρματα μάχης	6.300	11.900	18.200	7.200	39,56%
Καταδιωκτικά αεροπλάνα	7.900	10.700	18.600	7.000	37,63%
Αεροπλάνα εγγύς υποστήριξης (**)	400	7.200	7.600	2.600	34,2%
Βομβαρδιστικά αεροπλάνα	3.700	4.100	7.800	2.500	32,05%
Οχήματα	318.000	153.000	471.000	66.000	14%
Ασύρματοι	19.000	27.000	46.000	7.000	15,2%

Πηγή: Mawdsley (2005, p. 47). Οι αριθμοί έχουν στρογγυλοποιηθεί, οι αεροπορικές απώλειες συμπεριλαμβάνουν και τα ατυχήματα, επίσης συμπεριλαμβάνονται οι παραδόσεις οπλικών συστημάτων από τις ΗΠΑ (Lend-Lease).

Σημειώσεις: *πολλαπλοί εκτοξευτές ρουκετών, **αναφέρεται στα αεροπλάνα τύπου Στούρμοβικ (Shturmoviki).

Ο γερμανικός σχεδιασμός είχε ως στόχο την αποκοπή της ΕΣΣΔ από τα πετρέλαια του Καυκάσου, τα οποία προμήθευαν το 90% του πετρελαίου της χώρας. Ο Χίτλερ υπολόγιζε ότι, μετά από αυτή την εξέλιξη, η δυνατότητα της ΕΣΣΔ να συνεχίσει τις εχθροπραξίες θα έπαυε να υφίσταται. Τα στοιχεία για την περίοδο Ιανουαρίου–Δεκεμβρίου 1942 παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.

Τα στοιχεία του Πίνακα 4 δείχνουν την τεράστια αλλαγή που σημειώθηκε κατά τη διάρκεια του 1942. Ειδικότερα, σε όλες τις κατηγορίες οπλικών συστημάτων, η πολεμική βιομηχανία μπορούσε να παράγει αριθμούς υψηλότερους σε σχέση με τις απώλειες που προξενούσαν τα γερμανικά στρατεύματα.

Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τον οπλισμό που είχε απομείνει από το 1941, έδινε στον Ερυθρό Στρατό και στην Ερυθρά Αεροπορία σημαντικό πλεονέκτημα τον Ιανουάριο του 1943. Έτσι, ο αριθμός του απωλεσθέντος υλικού, αν και σε απόλυτους αριθμούς εξακολουθούσε να είναι υψηλός, σε ποσοστό μειωνόταν δραματικά σε σχέση με το 1941. Ενώ το 1941 απωλέσθησαν το 56,3% των πυροβόλων, το 1942 οι απώλειες περιορίστηκαν μόλις στο 25%. Αντίστοιχες ποσοστιαίες μειώσεις παρατηρούνται και στις υπόλοιπες κατηγορίες υλικού.

Το πλεονέκτημα αυτό ενισχύεται από το γεγονός ότι οι γερμανικές απώλειες σε υλικό το 1942 ήταν υψηλότερες απ' ό,τι το 1941. Υπό αυτές τις συνθήκες, η ΕΣΣΔ κατάφερε να αντέξει τη στρατιωτική πίεση.

Επίλογος

Οι χώρες του Άξονα γνώριζαν ότι, εντός του 1942, είχαν την ευκαιρία να εκμεταλλευτούν το παράθυρο τρωτότητας στο οποίο ήταν εκτεθειμένοι οι Σύμμαχοι. Από την άλλη πλευρά, η πρόκληση για τους Συμμάχους ήταν να αντισταθούν στις επιθέσεις του Άξονα και, αφού τις αποκρούσουν, να περάσουν σε αντεπίθεση από το 1943, εκμεταλλευόμενοι τη δημογραφική, οικονομική και βιομηχανική τους υπεροχή.

Πράγματι, το 1942 θα ήταν το έτος που θα έκρινε τον πόλεμο, έναν πόλεμο ο οποίος πλέον είχε γίνει παγκόσμιος. Από τη μία πλευρά υπήρχε η ανερχόμενη συμμαχία του Άξονα, η οποία για μία δεκαετία (1931–1941) είχε προχωρήσει σε μεγάλες νίκες. Η συμμαχία αυτή προσπαθούσε να επιβάλει μια νέα παγκόσμια τάξη δια των όπλων, με κύριο στόχο τις πλουτοπαραγωγικές πηγές του πλανήτη.

Από την άλλη πλευρά, η “Μεγάλη Συμμαχία” των αγγλοσαξονικών ναυτικών δυνάμεων (Μ. Βρετανία–ΗΠΑ) και της χερσαίας δύναμης της ΕΣΣΔ είχε ως στόχο την προάσπιση της κυριαρχίας της και των πλουτοπαραγωγικών πηγών του πλανήτη. Είναι χαρακτηριστικό ότι, πλέον, πάνω από το 90% της παγκόσμιας παραγωγής πετρελαίου βρισκόταν υπό τον έλεγχο των Συμμάχων. Ο Άξονας, αντίθετα, είχε υπό τον έλεγχό του μόλις το 3% της παγκόσμιας παραγωγής και το 4% της δυνατότητας διύλισης.²³

Αντίστοιχες σκέψεις με αυτές των Συμμάχων επικρατούσαν σε Βερολίνο και Ρώμη. Τα γεγονότα του Ιουνίου και του Δεκεμβρίου 1941 δεν ήταν ούτε τυχαία ούτε αποτέλεσμα μιας δήθεν ανεξάρτητης στρατηγικής μεταξύ των δυνάμεων του Άξονα. Είχαν προμελετηθεί και προαποφασιστεί από τον ίδιο τον Αδόλφο Χίτλερ μήνες νωρίτερα. Έτσι, ο Χίτλερ ανέτρεπε την επιτυχημένη γερμανική στρατηγική της περιόδου 1936–1941.

Ειδικότερα, ενώ η στρατηγική των προηγούμενων ετών θεωρούσε ότι η νίκη μπορούσε να επιτευχθεί μετά από σημαντικούς αλλά κεραυνοβόλους πολέμους και χρονικά σύντομες συγκρούσεις, η στρατηγική του 1941 θεωρούσε ότι η Γερμανία είχε ενισχυθεί ικανοποιητικά ώστε να έχει καλές πιθανότητες επιτυχίας εναντίον των αγγλοαμερικανικών δυνάμεων. Ουσιαστικά, ενώ την περίοδο 1936–1941 η γερμανική πλευρά υιοθέτησε το δόγμα των τοπικά και χρονικά περιορισμένων πολέμων, το Δεκέμβριο του 1941 ήταν φανερό ότι τόσο το Βερολίνο όσο και το Τόκιο και η Ρώμη είχαν αλλάξει τη στρατηγική του Άξονα.

Μέχρι το 1940, οι χώρες του Άξονα είχαν ακολουθήσει τη στρατηγική της ελεγχόμενης σύγκρουσης / περιορισμένου πολέμου (limited warfare) με χώρες αδύναμες, με σκοπό την αύξηση της ισχύος τους. Το Βερολίνο, όμως, θεωρούσε ότι, έχοντας υπό τον έλεγχό του τη δυτική και τη νοτιοανατολική Ευρώπη, μπορούσε να προχωρήσει σε νικηφόρο κεραυνοβόλο πόλεμο κατά της ΕΣΣΔ (Ιούνιος). Αντίθετα, μετά το Μάρτιο του 1941, οι σχεδιασμοί και οι απαιτήσεις του Άξονα για νίκη προϋπέθεταν την πιστή εφαρμογή του δόγματος του ολοκληρωτικού πολέμου, αφού σχεδιαζόταν η μετατροπή της περιφερειακής σύρραξης στην Ευρώπη και την Ασία σε παγκόσμια.

Πρόκειται για μεγαλειώδες λάθος αποκλειστικά του ηγέτη. Ο Χίτλερ νομίζει εσφαλμένα ότι μπορεί να υποτάξει την ΕΣΣΔ σε μικρό χρονικό διάστημα. Όταν, στις 5 Δεκεμβρίου 1941, αρχίζει η σοβιετική αντεπίθεση, είναι βέβαιο ότι ο σχεδιασμός για έναν σύντομο πόλεμο με την ΕΣΣΔ είχε αποτύχει. Υπό αυτές τις συνθήκες, έπρεπε να αποφευχθεί η εμπλοκή των ΗΠΑ στον πόλεμο. Αντί να ακυρωθεί το Περλ Χάρμπορ, αυτό γίνεται πραγματικότητα, και στις 11 Δεκεμβρίου η Γερμανία είναι αυτή που κηρύσσει τον πόλεμο στις ΗΠΑ, ενώ το σχέδιό της για γρήγορη υποταγή της ΕΣΣΔ έχει αποτύχει.

Ενώ τον Ιούνιο του 1941 η Γερμανία είχε να αντιμετωπίσει μόνο τη βρετανική ισχύ, το Δεκέμβριο έχει να αντιμετωπίσει τις συνδυασμένες οικονομικές, δημογραφικές

²³Βλ. Overy (1995, p. 228).

και τεχνολογικές δυνάμεις ΗΠΑ–ΕΣΣΔ–Βρετανίας, οι οποίες υπερτερούν του Άξονα, έστω κι αν αυτός έχει θέσει υπό τον έλεγχό του μεγάλο τμήμα της Ευρώπης, της Αφρικής και της Ασίας. Την περίοδο 1943–1945, η συμμαχική αντεπίθεση σε όλα τα μέτωπα θα οδηγήσει στην πλήρη και ολοκληρωτική ήττα και κατάρρευση του Άξονα.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Barkley, G. (1974). Ο Ήλιος που Ανέτειλλε. In I. Παρνέλλ (Ed.), *Ιστορία του 20ου Αιώνα* (τ. 5). Χρυσός Τύπος.
- Βουρλιώτης, Σ. (2001, Αύγουστος). Η Πτώση της Σιγκαπούρης. *Στρατιωτική Ιστορία*, (60), 34–43.
- Elleinstein, J. (1977). *Ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης* (Τόμος Β). Αθήνα: Θεμέλιο.
- Garibaldi, L. (2002). *Οι πόλεμοι του 20ου αιώνα* (pp. 229–230). Καρακωτσόγλου.
- Καμπούρης, Ν. (2002, Μάιος). Η Κατάκτηση της Βιρμανίας από τους Ιάπωνες. *Στρατιωτική Ιστορία*, (69), 60–67.
- Κουφογιώργος, Γ. Χ. (2008). *Οι φλόγες του πολέμου: Η πραγματική ιστορία του Β΄ ΠΠ* (Τόμ. 6). Αθήνα: Περισκόπιο.
- Κυριαζής, Ν. (1986, Σεπτέμβριος). Ο Αεροπορικός Βαρβαρόσα. *Ιστορία*, 219, 72–85.
- Κυριαζής, Ν. (1991, Απρίλιος). Τα τανκς της Επιχείρησης Βαρβαρόσσα. *Ιστορία*, (274), 12–19.
- Λάζαρης, Α. (1990, Ιούνιος). Η Επιχείρηση Βαρβαρόσσα. *Άμυνα & Τεχνολογία*, (28), 46–53.
- Miquel, P. (1992, Μάιος). Η Πτώση της Σιγκαπούρης. *Ιστορία*, (287), 12–19.
- Παπανίκος, Γ. Θ. (2026). [Οι επιπτώσεις του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ](#). *Αθηναϊκό Ακαδημαϊκό Περιοδικό*, 6(1), 1–28.
- Practor, D. M. (1974). Βαρβαρόσσα. Στο I. Παρνέλλ (Επιμ.), *Ιστορία του 20ου Αιώνα* (Τόμος 5, σελ. 1.816–1.827). Χρυσός Τύπος.
- Ταγάρης, Α. (1971, Μάρτιος). Η Εκστρατεία της Βέρμαχτ στη Ρωσία. *Ιστορία*, (33), 22–41.
- Φαγκρίδας, Α. (1999, Μάρτιος). Η Ναυμαχία της Θάλασσας της Ιάβας. *Στρατιωτική Ιστορία*, (31), 50–57.

Αγγλική

- Boog, H., Rahn, W., Stumpf, R., & Wegner, B. (Eds.). (2001). *Germany and the Second World War: Volume VI – The Global War: Widening of the Conflict into a World War and the Shift of the Initiative 1941–1943*. Oxford University Press.
- Ellis, J. (1993). *The World War II Databook: The Essential Facts and Figures for All the Combatants*. Aurum Press.
- Fowler, W. (2003). *Russia 1941–1942* (Blitzkrieg No. 3). Ian Allan Publishing.
- Hooton, E. R. (1999). *Eagle in flames: The fall of the Luftwaffe* (pp. 210–212). Brockhampton Press.
- Kopanski, T. J. (2001). *Barbarossa victims: Luftwaffe kills in the East*. Mushroom Model Publications.

- Magenheimer, H. (2002). *Hitler's war: Germany's key strategic decisions 1940–1945*. Cassell & Co.
- Mawdsley, E. (2005). *Thunder in the East: The Nazi-Soviet War 1941–1945*. Hodder Arnold.
- Murray, W. (2003). *Strategy for defeat: The Luftwaffe 1933–1945*. Eagle Editions.
- Neulen, H. W. (2000). *In the skies of Europe: Air forces allied to the Luftwaffe 1939–1945*. Crowood.
- Overy, R. (1999). *Russia's War*. Penguin Books.
- Public Record Office. (2001). *The rise and fall of the German air force 1933–1945* (pp. 134–135). Public Record Office.
- Trevor-Roper, H. R. (Ed.). (2004). *Hitler's War Directives 1939–1945*. Birlinn Ltd.
- Walsh, S. (2000). Land Warfare in Europe 1939–1942. In S. Trew & G. Sheffield (Eds.), *100 years of conflict 1900–2000* (pp. 125–145). Sutton Publishing.
- Willmott, H. P. (1999). *The Second World War in the East*. Cassell & Co.
- Yergin, D. (1992). *The prize: The epic quest for oil, money, and power*. Free Press.

German Grand Strategy 1939–1942: From Local to Global War

Ioannis-Dionysios Salavrakos

Assistant Professor, Hellenic Army Academy, Greece

The purpose of this presentation is to analyze the transformation of the war of 1939–1942 into a global conflict. Social phenomena can be analyzed in two ways. The first is the surface-level analysis of the moment, where war or economic development is attributed to the decisions of specific leaders. A leader, at a certain place and time, can lead a country to triumph or disaster. This approach sheds light on the “here and now” and is usually accepted by society. The second way of thinking focuses on long-term trends and changes. According to this view, historical events are the result of processes that develop over time: demographic, economic, military, technological, geopolitical, and cultural factors. The leader encounters these factors already shaped and can do little to change them in the short term. Population growth, GDP, or military power require decades to develop. In contrast, technology evolves more rapidly and can significantly influence the economy and military planning. Thus, the leader is not the absolute creator of history, but rather a manager of a framework that often constrains him. He may gain time through alliances or agreements, but maintaining power is difficult, since history shows that today’s victor may become tomorrow’s defeated.

Keywords: *World War II, Political and Diplomatic Background (1939–1941), Operation Barbarossa, Axis Strategy, Transformation of a Local War into a Global Conflict*